

Apie Žemę ir Lietuvį

Žemės tema ištisus šimtmečius lietuviams buvo viena svarbiausių ir, atrodo, jau seniai jos nesvarstėme su tokiu dideliu nerimu. Jį sukėlė konkreti politinė realija – nuo 2014 metų gegužės 1 dienos įsigaliojanti teisė Lietuvos žemę parduoti ir pirkti užsieniečiams. Primename, jog 2002 m. gegužės 1 dieną stodami į Europos Sąjungą prisiėmėme įsipareigojimą „užtikrinti laisvo kapitalo judėjimą“ ES erdvėje. Tai reiškia, kad kiekvienas Lietuvos žemės savininkas turi teisę ją parduoti bet kurios Europos Sąjungos šalies piliečiui. Žinoma, gali ir neparduoti, vis dėlto kyla reali grėsmė ilgainiui likti bežemiais savo Tėvynėje. Nors ši nuostata įteisinta visoje Europos Sąjungoje, šalyse senbuvėse žemė keletą kartų brangesnė nei lietuviška, latviška, estiška...

Šiai ES direktyvai iki šiol pasipriešino tik Vengrija, prieš metus priėmusi Konstitucijos pataisą, draudžiančią žemę pirkti užsieniečiams: „Konstitucija sergės Vengrijos žemę kaip nacionalinę vertybę, mūsų bendrą paveldą ir gyvenimo pagrindą, taip pat saugos ją nuo vidaus ir užsienio spekuliantų“. Siekdami, kad ir į Lietuvos Respublikos Konstituciją būtų įrašyta, jog „Žemė, vidaus vandenys, miškai, parkai nuosavybės teise gali priklausyti tik Lietuvos Respublikos piliečiams ir valstybei“, visuomenininkai pasiūlė surengti referendumą. Jei iki 2013 lapkričio 29 d. bus surinkta 300 000 referendumo idėjų remiančių piliečių parašų, kiekvienas galėsime išreikšti savo valią, pritarti arba nepritarti šiai ES direktyvai.

Pasidalyti mintimis apie šias aktualijas, pasikalbėti apie žemę ir lietuvius pakvietėme tris humanitarinių mokslų daktarus – kultūrologą Vytautą RUBAVIČIŲ, etnologą Dainių RAZAUSKĄ ir literatūrologą Regimantą TAMOŠAITĮ. Kalbino Saulė MATULEVIČIENĖ

Vytautas RUBAVIČIUS. Lietuvių tautai dabar iš tiesų yra lemtingas metas, susijęs su labai konkrečiu dalyku – įsipareigojimu parduoti žemę užsieniečiams. Jis tampa įstatymine norma ir esmiškai keičia požiūrį į žemę, į gimtąją vietą ir gimtinę. Žemė tampa tikrai juridinių prekių santykių dalyku. Tauta nebetenka egzistencinio pagrindo, savos žemės, unikalios pasaulio vietos. Nebetenka šaknų ir žmogus. Atsisako savo noru, jokių okupantų neverčiamas. Vejamas begalinio godulio, sumišusio su kvailumu, kuo daugiau pasaulio paversti prekiniais žemės sklypais. Ne visi tokie, tačiau ir nesutinkantieji neatsilaikys. Išsaugoję ryšį su žeme, gimtinės pajautą, įvairiais žemės apmokestinimais, įkeitimais ir kitokiomis operacijomis bus nušaknyti... Jaunimas po kartos kitos suvoks žemę jau tik kaip tam tikrą prekių mainų, pirkimo – pardavimo objektą. Tauta be likimo jai dovanotos vietovės, be jos egzistenciją kildinančios vietos. Kokią valstybę tokia tauta kuria? Kokią ji pajėgi kurti, jei jau nebejaučiamas net egzistencinės savisaugos instinktas?

Dainius RAZAUSKAS. Šis teisinis reikalavimas jkūnija vienintelį santykį su žeme – kaip su naudmena. Iš tikrųjų yra įmanomi ir kitokie santykiai su žeme, tarkim, estetinis santykis, asmeniškasis jausminis santykis, simbolinis santykis, kai galime mąstyti: dangus – tėvas, žemė – motina... Ypač pabrėžčiau asmeninį jausminį prisirišimo santykį ir gal truputį aukštesnį estetinį santykį: žemė kaip tam tikra rojus projekcija, žemė kaip grožio erdvė, žemė kaip vieta, kurioje širdis atsiveria.

Regimantas TAMOŠAITIS. Gimtinė man – intuityvi sąvoka, tarsi kylanti iš vidaus ir nereikalaujanti verifikacijos. Tai kaip prigimties dalis, kaip savasties periferija. Tėvynė – labiau konstrukcija, sąmoningai pasirenkama idėja, kuriai angažuojuosi kaip mąstantis ir laisvas žmogus. Bet tėvynės idėja, kad ir antrinė, vis dėlto kyla iš tos esminės mano, o ne tavo, gimtinės patyrio. Taip, gimtinė yra vieta, kurioje atsiveria mano širdis, nes joje atsiradau aš pats. Atsiradimo vieta visada yra

šventa. Bet keista – joje gimdamas aš jos neįsigijau, ji netapo mano privačia nuosavybe. Realiai gimtinės aš jau nebeturiu. Bet turiu kaip dvasinę savastį, kuri jau yra nepakeičiamai mano. Nors kokie žvėrys dabar ten gyvena – bala žino, aš jų nepažįstu.

V. R. Aš pradėdau nuo labai konkrečių dalykų, nes manau, kad piniginių santykių įsiviešpatavimas panaikins ir su mūsų žeme saistančius žmonių jausmus. Piniginiai santykiai nepripažįsta jokios kitos valdžios ir vertybės, kaip tik savo valdžią ir savo vertę. Ne tik nepripažįsta, bet ir nepakenčia. Kokia apimtį piniginiai santykiai įsismelkia į socialinį tautos kūną, tokia nušaknyjami visi kiti jausmai. Kitaip tariant, į visus jausmus bei potyrius pradėdama žiūrėti per piniginių santykių plotmę. Bet grįžkime prie žemės ir su ja susijusių

dalykų. Ne su abstrakčia žeme, o su konkrečia vietoje, konkrečia tautos, genties gyvenama teritorija.

Valstybės teritorija randasi iš įvairių bendruomenių, kurias vienija kalba, papročiai, istorija, gyvenamų vietovių. Jeigu tos susisiejusios bendruomenės įgauna pakankamai galios ir savimonės siekti valstybingumo, tai jų gyvenamos vietos, gyvenvietės paverčiamos valstybine teritorija. Tos etnokultūrinės bendruomenės įgauna ir išlaiko tautinę apibrėžtį, nes tik sąmoningos tautos gali pretenduoti į valstybingumą. Tiesa, jos dar turi pareikšti pretenzijas ir įrodyti savo istorinį pašaukimą tapti valstybiniais subjektais. Tie sudėtingi procesai vyko XIX ir XX amžiais. Mūsų laikais Sąjūdis taip pat turėjo įrodyti, kad tautos siekis atkurti savo valstybę yra pagrįstas.

Esama ir daugiau dalykų, kurie suima, atrodytų,

Kriokšlio kaimo laukai. Dubičių ekspedicija, 1971 m. Danieliaus Šemetulskio nuotrauka. Iš G. Šemetulskienės asmeninio archyvo.

nelabai apibrėžiamus, bet kiekvienam žmogui labai gerai suprantamus dalykus, pavyzdžiui, gimtinę. Turi žmogus gimtinę ar jos neturi? Jei įdėmiau pasižiūrėsime į šiuolaikinę lietuvių tautą, pamatysime, kad viena iš probleminių tautos egzistencijai ašių, arba tautos skilimo linijų, bus labai paprasta – šeimoje susidurs kelios giminės. Jau šiuo metu kertasi, gali kirstis net trys giminės – senelių, tėvų ir vaikų. Ir tos giminės nesusikalbės, net jei seneliai, tėvai ir vaikai vieni su kitais kažkokia kalba ir bendraus. Giminės nesusikalbės, nes jos yra susijusios su ta gimties vieta, kilmės vieta, kuri formuoja pradinį žmogaus asmenybinį tapatumą ir socialinį ryšį – bendruomenės tapatumą.

Pasižiūrėkime, kaip susiklosto patys artimiausi, ir, sakyčiau, dvasiškai vibruojantys žodžiai: Gimtinė, Tėviškė ir Tėvynė – susijusi su tėvu, bet žodis mote-

riškos giminės. Tėvynė – pats aukščiausias, abstraktus ir susijęs su valstybės kūrimu lygmuo. Su juo siejantis jausmas – jau išugdytas, išlavintas, kupinas savimonės.

D. R. Beje, vokiečių *Vaterland* „tėvynė“ – ir pagal tėvą (*Vater*), ir vyriškosios giminės žodis, rusų *мать родина* „motina tėvynė“ – ir gimdytoja (*родить* „pagimdyti“), ir moteriškosios giminės. O štai mūsų – pusiausvyra: žodžio *tėvynė* giminė moteriška, bet padarytas jis pagal *tėvą*.

V. R. Vietovės svarba yra nusėdusi kultūroje kaip tam tikra kultūrinė atmintis ir pagrindinė kultūros funkcija. Kultūra kaip sugyvenimo būdų visuma, sugyvenimo su vieta, su kaimynais ir sugyvenimo su transcendencija būdų visuma visada yra įšaknyta

tam tikroje konkrečioje vietoje, kuri ir vadinama gimtine. Pačiai kultūrai, kaip kultūriniam mechanizmui, būdinga įvairūs lygmenys. Dalis jų gali atsieti nuo vietos, skleisti įvairiose vietose. Ypač šiuo visokeriopo saistymosi ir persisaistymo metu. Tai, ką vadiname kultūrine produkcija, pasklinda įvairiuose kraštuose. Kultūrinė kūryba vyksta ir diasporose. Tačiau jokia nacionalinė kultūra negali būti kuriama ir nėra kuriama jokioje kitoje vietoje, o tik ten, iš kur ji ir kyla. Visos nacionalinės kultūros yra vietinės ir vietoviškos. Kultūros atmintyje yra išsaugomas jos vietoviškumas, tačiau ją galima pajungti ir kitokiam – ideologinės nušaknijimo mašinos veikimui. Tuomet ji tarsi ima veikti pati prieš save – skleidama ideologines „naujumo“, „šiuolaikiškumo“, „globalizuotumo“, „gero gyvenimo paieškų“ pamėkles, ima naikinti šaknines tėviškės, gimtinės pajautas ir jausenas. Juk, pasitelkus šiuo metu labai populiarias ideologijas, teigiama: būk šiuolaikinis, kokios čia šaknys, kokia lietuviybė... Ir tada nebegalvojama apie esminį dalyką – kad lietuviybė, lenkybė ar žydybė visada yra kažkur įsišaknyję egzistenciniai dalykai. Jie veria labai aiškią vietovišką prošvaistę, kurioje mes įgauname savo lemtingą istorinę žmogišką apibrėžtį. Šitai mums primena pati kalba, kai kalbėdami apibūdiname žmones – „vietiniai“. Tos vietos, tai vietai priklausantys ir iš jos kilę.

D. R. Šventoji žemė. Viskas prasideda nuo Šventosios žemės sąvokos. Galima į ją žiūrėti dviem būdais – istoriškai: kažkur buvo ar tebėra tam tikra išskirtinė Šventoji žemė; arba iš esmės: visa žemė yra šventa, Žemė Šventoji (kaip senovės Irano *Spenta Armaid*, vėliau *Spandarmad*)... Tai tarsi perėjimas nuo ST prie NT, nuo judaizmo prie krikščionybės. Prancūzas iranistas Henris Korbenas (*Corbin*) pabrėžė požiūrį, kad mes išvis gyvename ne materialioje, o sielos žemėje. Tai „vieta“ tarp visiško dangaus, visiškos Dievo šviesos, ir tarp materialiosios žemės. Tai sielos erdvė, sielos žemė – vaizdinių ir vaizduotės pasaulis. Ir kokį žemės vaizdinį širdy turime, tokia ji mums ir yra.

Tą savo sielos žemę atpažįstame ir aplink – štai Kernavėje užsilipi ant piliakalnio ir pamatai rojus atspindį... Bet galima ten piliakalnius nukasti, pastatyti kokį fabriką ar daugiabučių kvartalą ir taip viską sunaikinti. Žemė – kaip ekranas, kuriame galime žiūrėti filmą apie rojų, bet galime jį suraižyti, apspjaudyti, ir jis to rojus nebeatspindės. Jei norime, kad materialinė žemė atspindėtų rojų – turime ją rūpintis pagal sielos, o ne pilvo poreikius, ją prižiūrėti...

V. R. Taip, Šventoji žemė. Visos žemės, visos gimtinės yra šventos – vienaip ar kitaip. Tik arba mes tuos

dalykus patys primirštame, arba esame verčiami į juos nebekreipti dėmesio. Bet žmonių sąmonėje tas šventumo aspektas yra gana gyvas – kaip ir duonos, tėvų rankų šventumas.

D. R. Įdomu, ar Izraelyje žemė gali būti laisvai parduodama?

V. R. Supraskime, kad daugelis dalykų gali būti įstatymiškai leidžiami, bet niekada neįgyvendinami. Pavyzdžiui, Vokietijos žemė taip pat gali būti parduodama, bet kažin ar užsieniečiai gali ten išpirkti tiek žemės, kad tai grėstų Vokietijai ir vokietybei. Jeigu mes išskeltume paprastą klausimą – ar lietuviai gali išsipirkti Lietuvą Lenkijoje? Atsakymas būtų paprastas – niekaip. O ar lenkai gali nupirkti Lietuvą? Laisvai. Tas pats klausimas: ar gali vokiečiai supirkti Lietuvą? Laisvai. O lietuviai Lietuvą išpirkti Vokietijoje – niekaip, jokių šansų.

Kokioje padėtyje atsiduriame nemąstydami apie tuos paprastus dalykus? Pavėrsdami žemę tikrai prekinių mainų objektu, mes, akivaizdu, atsiduodame tam tikrai nušaknijimo politikai, kuri žmones paverčia beviečiais. Atsiranda grėsmė tautą paversti gyvenančia svetimos nuosavybės Lietuvoje.

D. R. Pasakyčiau paradoksalų pavyzdį: parduoti žemę struktūriškai yra tas pat, kaip parduoti kūną... Kiekviena siela gyvena kažkokiame kūne, bet kūnas irgi iš esmės tėra daiktas, galimas paversti preke...

V. R. Galbūt dar radikaliau. Kodėl žmonės gina savo teritoriją, savo vietas? Dėl daugelio dalykų, bet esminis dalykas yra tas, kad jų tapatumas, kuris formuojasi iš įsaknytos kultūros, yra su ta vieta suaugęs ir bet koks įsiveržimas yra įsiveržimas į jo tapatumą. Žmogus ir ypač bendruomenė yra linkusi atstatyti tą tapatumą. Iš čia kyla net individualūs dalykai, kai psichologai pradeda aiškinti, kiek žmogus turi turėti kvadratinų metrų, kad jaustų savo privatumą ir t.t. Tai su jo tapatumu susijusi vieta ir jo apsaugos zona.

D. R. Viena išlyga: dar Juozas Girnius sakė, kad mūsų kilmė nėra vien kūniška, bet ir dvasinė, kultūrinė. Gimtinė – ne vien ta vieta, kur kūniškai gimiau, ji turi būti suvokiama plačiau. Tai tos žemės vietos, kur aš pirmą kartą pamačiau saulėlydį, kur pirmąsyk suvokiau, kad mane supa kažkas daugiau, tai tas kalnas, nuo kurio aš pirmą kartą išvydau erdvę, dangų, žvaigždes, né nekalbant apie piliakalnius, spinduliuojančius istorinės savimones poreikį...

V. R. ...ji susijusi ir su pasakojimais, ir su motinos širdies plakimu, kurį išgirsti, ir su garsinėmis vibracijomis, kurių iš karto net nesuvoki. Daugelis dalykų. Tai tapatumo formavimas, kuris yra ir bendruomeninio pobūdžio, nes žmogus ir vieta susiję su bendruomene. Nėra vieno žmogaus vietos, tik vėliau atsiranda tie kvadratiniai metrai, kuriuos laikome savo privačia erdve. Gimtinė yra bendra, tačiau sykiu ir kiekvieno savastyje.

D. R. Žmogus atsiranda motinos ir tėvo erdvėje, ne „savo“.

V. R. Žinoma, ir tas atsirandantis žmogus yra misterija, tam tikras sakralumo apsišaukimas. Vaikas, naujoji gimtis, stebuklinga gimtis pakeičia du žmones – vyrą ir moterį – ir neatšaukiamai paverčia juos visai kitais žmonėmis, tėvais. Gimtinė, Tėviškė, Tėvynė... Ir tai padaro ne juridiniai dalykai – juridiniai dalykai yra antriniai, išvestiniai. Bėda ta, kad mes stengiamės savo gyvenimą taip juridifikuoti, kad pagal juridiką pradėtume kurti ir ontologinius santykius. O paskui, ta juridika naudodamasis, kažkas ir valdo visus mūsų santykius. Paprastai kalbant, tie, kurie valdo teisę ir pinigus, valdo viską...

R. T. Man toks žemės pardavinėjimas atrodo keistas ir nelemtas. Lyg parduotum savo gimtuosius namus ir liktum juose gyventi nuomininko teisėmis. Mokėtum už teisę juose gyventi ir galėtum būti bet kada išvytas. Tai visiškai kitoks santykis su aplinka: kai nesi šeimininkas, tai nesi ir atsakingas, negali autentiškai rūpintis šia erdve – ji netenka priežiūros. Tas, kuris nusiperka žemę kaip komercinį objektą, žiūri į ją savanaudiškai ir savavališkai. Bet man klausantis atrodo, kad jūs tarsi kaime nebuvote ir kalbate apie jį tik teoriškai. Aš pats kaime praleidžiu kiekvieną vasarą, daug dirbu nuo atvykimo iki išvykimo ir stengiuosi reflektuoti, ką ten jaučiu. Šiaip man žemė visai nėra šventa. Ypač kai esu gimęs ne toje vietoje, kur vasarą dirbu. Aišku, per literatūros paskaitas daug postringauju apie žemės ir gamtos šventumą, bet kaip apie vaizdinį, kaip apie idėją, kuri realizuojama beletristikoje. Ta proga prisimenu Marcelijų Martinaitį, kuris eilėraščiuose savo gimtinę mitologizuoja, o eseistikoje bei prisiminimuose parodo visą to gimtojo kaimo purvą, vargą, juodą gyvenimą. Stengiuosi to kontrasto nepamiršti, kad per daug nenusišnekėčiau.

V. R. Tai vienas kito nepaneigia.

R. T. Taip, vienas kito nepaneigia, ta juoda žemė vis tiek lieka stipria asmens savastimi. Aš grįžtu į dvi gimtąsias erdves, kur esu atsiradęs. Pirmiausia bandau grįžti ten, kur užaugau, Žemaitijoje. Bet jinai manęs lyg nebeprįma, esu tarsi išdavęs šią vietą. Pats sau ten atrodau keistas, svetimas, apsimetęs. Tas mano buvęs pasaulis yra realiai, bet aš jame jau nebesu. Lyg jausčiau kažkokią skolą, lyg bandyčiau sau kažką sentimentalai įsiteigti (štai čia mano vieta), bet nepavyksta. Kažkoks vidinis ištuštėjimas. Grįžtu iš ten į Vilnių kiek sutrikęs, nors ir Vilnius man tarsi svetimas. Puikus miestas, bet ne mano. Daug laiko, jau gal aštuonias vasaras, praleidžiu žmonos tėviškėje, Ignalinos krašte netoli Visagino, kuris man buvo visai svetimas. Ir toje vietoje kažkas lyg prabudo – gal žemės žmogaus genai: nuo ryto iki vakaro ten randu ką veikti. Ne pats susigalvoju, neieškau, ką veikti, bet išeinu ryte su kavos puodeliu ir matau: ten žolė ataugo, reikia nupjauti, čia reikia apgenėti medžius, išpurenti serbentams žemę, aprišti agrastų krūmą, išrauti senų vaismedžių kelmus – žemėje yra daugybė darbų, ir jie nesibaigiantys, jie sunkūs. Bet ten tik tuo ir gyvenu, ir man atrodo, kad taip gaunu daug jėgos. Ten išgaruoja mintys apie tai, kad čia esanti kažkokia šventa žemė, nes čia dingsta ir mano paties reikšmė. Apie žemę kaip apie šventenybę galvoju tik tada, kai pats esu susireikšminęs ir mąstau kultūriškai. O dirbdamas nejaučiu nei savęs, nei tos žemės ypatingumo, tiesiog dirbu, rūpinuosi. Džiaugiuosi visu tuo, ką matau ir ką darau, bet ramiai ir tyliai. Praeitą vasarą nustebęs savęs paklausiau, ar aš Lietuvoje gyvenu, kas ta Lietuva yra? Aš jos nežinau, aš tiesiog esu čia. Esu kažkoks laisvas, nes nežiūriu televizijos, neskaitau spaudos. Prisimenu, kažkur yra mūsų sostinė, ten yra politikai, kultūros veikėjai, ten sukasi kalbos apie Lietuvą, bet čia tą Lietuvos jausmą prarandu. Tiesiog esu čia ir dabar, savo vietoje, su mūsų žeme, ir darau tai, ką tokioje vietoje turėčiau daryti. Rami sąžinė, šviesi galva, tik, gaila, su vasara viskas pasibaigia.

Kita mūsų pokalbio tema – apie kai kurias prekybos žeme tendencijas. Mūsų oponentai sakytų: patys lietuviai kalti, kad praranda savo žemę – tiek daug apleistų dirvų, nešienaujamų pievų. Pervaziavus per Lietuvą, specialisto akimis pažiūrėjus, – piktžolynai, pavasarį visi laukai geltonuoja nuo kiaulpienių. Man gražu, bet kaimo žmogui – baisu. Tame kaime, kur leidžiame vasaras, seniau kiekviename ūkyje būdavo laikoma karvė, o dabar – viena karvė visam kaimui, niekam jų nebereikia. Kaimas nyksta kaip tradicinė papročių sistema, kaip pasaulėjauta ir gyvenimo būdas. Kaime žemdirbį keičia fermeris su savo komerciniais interesais ir turtingas poilsiautojas, įsikuriantis

sau prieglobstį vasaros atostogoms. Dažnai su šeima važinėju po Lietuvą – tuštėjantys kaimai, mirę namai juodomis langų akimis, – baisu žiūrėti. Žmonės išmirę ar kažkur išvykę. Kitas sakytų: tegul perka tas dykvietais užsieniečiai, tegul sutvarko, visiems bus gerai. Bet ar negalime to padaryti mes, lietuviai? Gal mes geriau žinotume, kaip čia reikia tvarkytis?

Pastebiu ir kitą tendenciją – daug lietuvių, net ir gimusių bei augusių mieste, juda į kaimus: įsigyja sodybas, vienkiemius, įdeda labai daug darbo ir labai džiaugiasi. Šią vasarą buvome vienoje sodyboje prie Dysnos ežero, ten vasaromis gyvena mano buvusi studentė su vyru ir penkiais vaikais. Tas jos senelio ar prosenelio namas prasidėjo nuo baudžiauninko pirkios, ir ta baudžiauninko pirkia ten yra likusi – be langų, su skylė dūmams išeiti. Jos senelis ją apstatė kitais kambariais, namas išaugo kaip koks korys ir dabar yra labai didelis. Bet jo šerdis yra viduje likusi ta baudžiauninko pirkia. Unikalus dalykas: praeini koridoriais ir kambariais pro visokius kompiuterius, buitinę techniką ir randi tą dūminę baudžiauninko pirkia.

Antai kitas pažįstamas nusipirko sodybą su šimtu obelių. Nežino, ką su jomis daryti, sodas reikalauja daug darbo ir daug pinigų. Tas žmogus labai vargsta ir vis tiek džiaugiasi. Taigi yra tendencija, kad lietuviai ne vien išvyksta ir išsipardavinėja, bet siekia įsigyti Lietuvoje gyvybinės erdvės, tokios reikalingos jiems ir jų vaikams.

Dar viena šių dienų ypatybė. Kuo kaimas, tos sodybos, kurios dabar atsigauna, skiriasi nuo mano vaikystės kaimo? Vaikystės kaimo sodybos funkcija buvo ūkinė: joje buvo auginamos kiaulės, vištos, visur jų būdavo pridėgta, karvės aplinkui baubdavo, šalia didelių daržų būdavo vienas kitas gėlių darželis... Dabar kaimo sodybų funkcija darosi visai kita: estetinė, simbolinė ir dvasinė. Tai visiškai kitoks žmogaus santykis su kaimu ir gamta. Dabar daugelyje sodybų neberasi vištų, neišgirsi ir kiaulių žviegimo, gyvulių apskritai nėra – tik koks šuo ar katė kaip būtinas sodybos atributas. Nėra tų didelių daržų, paliekami tik vaismedžiai. Nuo ryto iki vakaro kaime dūzgia žolijavė, visi be galo susirūpinę savo vejomis. Nebereikia pjauti žolės kiaulėms ar šėko šunims (juokauju). Ūkinė sodybų paskirtis keičiasi į estetinę, ir nežinia, kaip tą reikškinį vertinti. Gal tai tiesiog gražu? Bet ar gyvybinga?

D. R. Norėčiau parafrazuoti šį netikusį apleistumo pavyzdį: galbūt mane apėmė depresija, maža ką. Prastai jaučiuosi, nedirbu, drybsau lovoje: barzda užžėlė, plaukai nešukuoti, nagai užaugo, visas užleistas, seniai besiprausęs... Bet ar tai reiškia, kad dėl to turiu savo

kūną parduoti kitam? Kad jis jį apkarpytų, apiplautų ir juo naudotųsi? Gal jau geriau aš paskui pats atsikelsiu, nusiskusiu, apsikirpsiu – ir vėl būsiu aš...

R. T. Girdėjau, dabar yra įstatymas, pagal kurį baudžiama ir už neprižiūrėtas dirvas – iš malūnsparnio pasižiūri, kur pušelės užaugę, ir, jeigu jos auga ne tos paskirties žemėje, – baudžia.

V. R. Tai yra gilesnio vyksmo dalis. Tas vyksmas kyla iš bendros politinės ES denacionalizavimo nuostatos. Yra surastas karų, konfliktų pagrindinis veiksnys – nacionalizmas, kuris kyla iš įsišaknyjimo tam tikroje vietoje. Didžiausias šios politikos pasekmės pajus mažos tautos ir mažos valstybės, kurios tai politikai atsiduos. O laimės iš tos politikos didžiosios valstybės, kurių teritorijoms nekyla grėsmė, kurios vykdo ir kitokią politiką – labiau yra įgudusios viena kalbėti, o kita daryti. Tarkim, Lenkija savo lietuviams leidžia dokumentus tvarkyti lietuviškai, bet, jei jie susigundytų, patys labai nukentėtų, todėl niekas to nedarys savo noru. Esama daug stipriau veikiančių gyvenimo taisyklių, kurių neatspindės jokie įstatymai. Visi juk žinome, ką, pavyzdžiui, reiškia lietuviška „kova su korupcija“ ar lietuviškas „politinis skaidrumas“.

Mes atsiduodame savasties išpardavimo dalykams ne be gobšumo. Mūsų verslininkai padeda užsieniečiams supirkinėti žemes. Jie patys lobsta visai negalvodami apie pasekmes, kurios kils didesnei bendruomenei – tautai, valstybei.

Mes nesuvokiame daugelio dalykų, kurie kyla iš tam tikrų ES politinio elito nuostatų, net ir tų nuostatų nesistengiame pasiaiškinti. Tarkim, žmogaus teisės, laisvas darbo jėgos, finansų judėjimas. Atrodo, viskas gerai, bet atkreipčiau dėmesį štai į ką: visi tie dalykai yra susiję su žmogaus išvietinimu. Kodėl? Galiu išsakyti tik savo spėliones – nes išvietintas žmogus yra lengviau valdomas, jis greičiau tampa grynąja darbo jėga, o prekiniai piniginiai santykiai tuomet tampa svarbesni už bet kokius kitus.

D. R. Jis tampa vergu...

V. R. Taip, bet jis vergu nesijaučia. Tai yra paradoksas. Jam įdiegiama, kad keliaudamas jis yra laisvas – jis gali pasirinkti bet kokią šalį. Tačiau tą pasirinkimą nulemia ne tiek jo paties norai ar įgeidžiai, kiek galimybės įsidarbinti. Juk didžiama žmonių keliauja kaip darbo jėga. Be to, jis gali pasirinkti tik tokią šalį, kurioje veikia kapitalas ir kur kapitalas gauna didesnę prieaugį, kur kapitalas yra įsivietinęs. Darbo jėga traukia paskui kapitalą. Bet kapitalui nesvarbi

konkreči vieta, jam svarbios tam tikros teritorijos, kur gali uždirbti.

D. R. Grįžtu prie savo: kapitalui žemė svarbi tik kaip naudmena. Pridurkime ir antrą lazdos galą: juk tie, kurie įgijo kapitalą, pinigų, tie kaip tik supirkinėja žemę, ne ką kita, net negyvenamas salas vandenyne...

V. R. Turėkime omeny, kad pasaulyje vietos yra tiek, kiek buvo pasaulio sutvėrimo metu, o žmonių

Nebejaučia įsipareigojimo tai dovanai. Lietuvos tarpukario rašytojams – žemininkams ir visiems kitiems, kuriant valstybę, tai buvo savaime aiškus ir natūralus dalykas. Žemininkai nebuvo vien žemės artojai, jie ta žeme tvirtino visą valstybinį šventumą ir savo šaknis toje žemėje. O tos šaknys, mūsų atveju, istoriškai ganėtinai trumpos. Mes visą laiką turime kūrybiškai tvirtinti savo šaknis šioje žemėje, turime sau kelti tokį civilizacinį uždavinį. Jei mes netvirtinsime, to darbo imsis ir jau imasi kiti.

Kriokšlio kaimo laukai. Dubičių ekspedicija, 1971 m. *Danieliaus Šemetulskio nuotrauka. Iš G. Šemetulskienės asmeninio archyvo.*

daugėja. Tad santykinai kiekvienam žmogui tos vietos vis mažėja, bet mes į tai nekreipiame dėmesio. Kas vyksta pasaulyje – daugėja žmonių ir daugėja įtampos, konfliktų dėl teritorijų. Bet apie tai kalbėti nekorektiška – konfliktai juk vyksta dėl demokratiškesnių vertybių, ne dėl teritorijų.

D. R. Dabar jau lyg ir nebegalima sakyti, kad lenkai buvo okupavę Vilniaus kraštą, girdėjau per LRT sakant, kad Vilnius Lenkijai „buvo atitekęs“...

V. R. Tai tas pat. Tai vėl savimonės aspektas – kiek pati tauta per savo politinį, kultūrinį ir akademinį elitą supranta savo vietos svarbą ir reikšmę jos pačios egzistencijai. Ar suvokia, kad be vietos ji jau nebe tauta? Jeigu ji pradeda taip gyventi, ji imasi delegitimizuoti savo pretenzijas į valstybę, nes nebesuvokia savo istorinės misijos ir tos istorinės dovanos, kuri jai teko.

Mes kažkodėl bent jau šiuo metu manome, kad turime kuo greičiau tapti šiuolaikiški ir nebekalbėti nei apie lietuviybę, nei apie su ja susijusius dalykus, nes tai esanti praeities atgyvena, o mums reikia žiūrėti į ateitį.

D. R. Neseniai per radiją girdėjau, ką veikia mūsų Konstitucinis teismas, – pasirodo, jis derina mūsų Konstituciją prie europinių normų. O juk tai visiškai nesusipratimas, nes Konstitucija yra aukščiausias įstatymas. Niekas prie nieko Konstitucijos negali „derinti“!

V. R. Turėtų būti atvirkštinis vyksmas. Konstitucijoje nėra fomuluotės, kad žemė yra lietuvių tautos nuosavybė. Konstituciją rašiusiems žmonėms daugelis dalykų buvo tarsi savaime aiškūs, jie nebeaiškūs, kai smegenys pradeda plūduriuoti ir kai godumas ar ideologijos, ypač – godumą palaikančios ir skatinančios

ideologijos, išstumia iš savimonės kai kuriuos tarsi savaime aiškius dalykus – kas yra tėvas, motina... Taip labai greitai gali tapti nepaprastai šiuolaikiškas.

D. R. Kol leisimės įtikinėjami, kad vienintelė žmogaus laisvė – pirkti ir parduoti, nieko nesuprasime. Nes laisvė nėra tik pirkti ir parduoti – dar yra laisvė svajoti, mylėti, laisvė išgyventi esminius būties patyrimus, ir visa tai visuomet nutinka tam tikroje vietoje. Ar žmogus gali turėti laisvę ir teisę į tą vietą sugrįžti, pabūti joje, šitaip prisiminti ir atgauti save?.. Dabar Lietuvoje daugybė giraičių, parkų, skverų, kuriuose staiga kažkas pradeda statyti, kuriuos, pasirodo, kažkas iš kažko nusipirko, vadinasi, kažkas kažkam pardavė. Bet jeigu dar neseniai tai buvo mūsų, mūsų visų žemė, tai kaip kažkas ją galėjo parduoti?.. Eini vieta, kuria gal vaikščiojo kartų kartos, kur ir dabar žmonės laisvadieniai išeina pasivaikščioti, susitinka, pradeda sveikintis, patiria tylų bendrumo jausmą... Ir staiga kažkas viską aptveria, užtveria kelius, praėjimus. Taip iš žmogaus atimamas erdvės jausmas, žemės kaip vietos gyventi jausmas, buldozeriu pervaziuojama per esminius žmogaus būtiškus poreikius.

Santykis su daiktu, su aplinka kaip su naudmena yra ne kas kita kaip išniekinimas. *Išniekinti* – tai paversti *nieku*. Paversti tuo, kame nebėra sielos, ką galima įvertinti „objektyviai“ ir parduoti–pirkti, pirkti–parduoti... Kai daiktas arba aplinka dar neišniekinta, ji pilna žmogiškų jausmų ir prasmų, įkrauta kaip magnetas. Todėl ją pirkti ir parduoti galų gale reiškia išniekinti ir pačią žmogaus sielą, patį žmogų. Galima prisiminti, jog viduramžių riteriui kaltinimas prekiavimu grėsė prarasti garbę ar net būti pašalintam iš luomo...

Prilyginę savo tėvynės žemę motinos kūnui, apie žemės pardavimą galėtume kalbėti maždaug taip: išlupsiu mamai auksinį dantį ir parduosiu, arba apsvaiginsiu ją trumpam ir parduosiu vieną jos inkstą... Kai tik man prireiks pinigų, parduosiu dalį mamos, parduosiu mamą po gabalėlį. Ką reiškia „reikia pinigų“ – jau kitas klausimas. Santykio su žeme vien kaip su pirkimo ir pardavimo objektu įteisinimas išniekina ją ir išniekina mus visus kaip tautą su savita būties vizija, su savita pasaulėjauta ir jos „kūnu“ – mūsų tėvynės žeme.

V. R. Visiškai pritariu. Dar pasuksiu tokia linkme – ta atvertis, žemės, dangaus, mirtingųjų ir dievų santykiai yra labai gražiai išskleisti Martino Heideggerio.

Jo pamatinis dalykas yra tas, kad toje vietovėje, kur žmogus įsigyvena, kuri jam yra skirta, toje vietovėje visada iškyla šventykla. Šventykla yra to žmogaus ir tos bendruomenės gyvenimo likiminis pavidalas, kuris visų labai aiškiai regimas. O prašalaičiui jis niekada

negali būti prieinamas, nes prašalaitis gali regėti tik tos prošvaitės tam tikrą formą – kažkas švyti, bet jis negali įeiti į to švytėjimo vidų, nes švytėjimo viduje yra konkretus konkrečios bendruomenės susigyvenimas su vietoje ir su dangumi, visada su transcendencija ir dievais, vietos pašventinimo ir sušventinimo kasdieniais ir šventiniais ritualais.

Pasižiūrėkime, kokias vietas lietuviai, priėmę krikščionybę, o ir anksčiau, pasirinkdavo, kaip jausdavo vietos šventumą ir mokėdavo jį palaikyti, kaip dėkodavo už tą vietą dangui.

D. R. Galima pasakyti, kad žemės pardavimas – tai tiesiog sekantis žingsnis po šventų giraičių iškirtimo...

V. R. Taip. Vėlgi nereikia užmiršti, kad žemės vartimas preke yra nesenas reiškinys – tai yra kapitalistinių santykių reiškinys. Anksčiau būdavo ir vienai, ir kitaip, bet kad žemė būtų tik prekė – to niekada nebuvo. Tas santykis kyla iš žmogaus valios – žmonės savo įstatymais paverčia žemę preke. Tai, kad žemė gali būti prekė, nekyla iš pačios žemės ir iš jokio gyvenimo būdo. Žmogus įsivaizduoja esąs visagalys žemės valdytojas. Tada į žemę imama žiūrėti kaip į išteklius. Šituos naujus prekinius santykius žmogus taip pat linkęs (šėtoniškas paradoksas) sušventinti: juk sakoma – nuosavybė yra šventa. Tai įdiegiama į žmonių sąmonę, ir pažiūrėkime, kaip nuožmiai giminės draskosi dėl sklypelio nuosavybės.

D. R. Žemės išniekinimas – tai ištiso pasaulėvaizdžio, būties vizijos, gyvenimo prasmės deformacija. Įsivaizduokime, jog kažkas ima ir nusiperka Jeruzalės šventyklą „šventojoje žemėje“. Nusiperka ir suaria, arba teniso kortus įrengia, kaip švenčiausioje Vilniaus pilių papėdėje, ar fabriką kokį pastato. Sovietiniais laikais juk bažnyčiose ir garažų būdavo – kam stovi be reikalo, geriau naudą išgausim! Išniekinimo esmė kaip tik ir yra šventos vietos pavertimas naudmena, įvertinimas pagal „naudą“.

Pabandykime įsivaizduoti, kad kiaulių ferma paverčiama Jeruzalės šventykla. Lygiai taip pat sunaikinama galimybė į Lietuvą žiūrėti kaip į šventą žemę, šventą vietą, jeigu kiekvieną jos kvadratinį metrą galima parduoti.

Okupacijos sąlygomis šventų dalykų išniekinimas ir sunaikinimas yra sąmoningas veiksmas, vykdomas svetimųjų, o žemės pardavimas vyksta laisva valia...

V. R. Tai didelis paradoksas – didžiausias išniekinimas visada atliekamas artimųjų arba savomis rankomis.

Kai tarsi nesuvoki, ką darai išduodamas savo tėvą ir motiną. Sek savo tėvą, motiną, brolių ir seserį – pagrindinis saugumiečių, NKVD gundymas ir išbandymas. Po tokių žingsnių tampa kitu žmogumi – nebe tos bendruomenės, nebe tų vertybių. Su okupantu aiškiai nusistatai savo santykį. Atsiranda skirtis – mes ir kiti. Okupacijos sąlygomis dar labiau sutvirtinami „mes“ ryšiai... O kaip tie „mes“ ryšiai gali plėtotis? Tikrai kultūrinės kūrybos būdu. Būna, kad okupacijos sąlygomis kultūros net suklesti, nes tai priebėga, kurioje gali priešintis, išrasdamas įvairius būdus, kai negali fiziškai pasipriešinti. Mes turime tokios patirties. Ką daro okupantas? Okupantas pirmiausia nušaknyja. O ką jis pirmiausia naikina? Įsišaknyjusius žmones.

D. R. Sovietmečiu, ypač jo pabaigoje buvo paplitęs *mankurto* terminas – tai visi tie, kurie, pamiršę tėvynę ir kilmę, blaškėsi po stepes, po visokių BAM'ų statybas...

V. R. Pasižiūrėkime, ką darė okupantai Karaliaučiaus krašte. Jie ne tik sunaikino, išvarė tuos šakninius žmones, jie viską pervardijo, kad ir žemė nebetektų atminties, nes jos atmintis išlieka kitų atmintyje – senieji pavadinimai išlieka kitų tautų žemėlapiuose. Tad reikia juos pakeisti, kad ir kitų tautų atmintyje jų nebeliktų.

D. R. Noriu pasakyti, kad šia prasme Lietuvą jau okupavo kapitalas. Buvo saldinių parduotuvė „Svajonė“, o tapo „McDonaldu“... Karaliaučiaus žemės atmintį sunaikino karinė okupacija, o kapitalo okupacija lygiai taip pat dabar naikina mūsų žemės atmintį...

V. R. Kapitalas visada veikia labai konkrečių žmonių rankomis, gundymais, ideologijomis – laisve prekiauti, laisve daryti ką nori.

D. R. Iš tiesų laisvės daryti ką nori visiškai ir nėra – tėra laisvė prekiauti...

Turėjome poetinę „Žemės“ antologiją, poetus žemininkus, vėliau, išėivijoje – skaudžiai savo išsišaknyjimą išgyvenusią „bežemių“ kartą, bet, atrodo, – neturime savo žemės ontologijos... Dvasinė tradicija tarsi nutrūkusi...

V. R. Tai didelė bėda. Neturime ir aiškaus tikslo supratimo – kam yra valstybė, kam yra kultūra... Sakyčiau, kad dvasinę tradiciją turėjome kurdami valstybę iki karo. Ji buvo juntama. Valstybės kūrėjams šventi buvo valstybiniai interesai. Tai liudija sukurta švietimo sistema. Jos išugdyti žmonės ėjo po karo į mišką, jos

pasekmė buvo ir Sąjūdis... Jie išsaugojo tą atmintį per švietimo sistemą...

D. R. Sakyčiau, visą dvasinę tradiciją.

V. R. Taip, yra įvairūs dvasiniai institutai. Dvasios neturime įsivaizduoti kaip tik žmogaus, individo smegenyse vykstančių dalykų. Buvau kurį laiką įnikęs į vadinamąją valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2030“, ją lyginau su panašiais latvių ir estų dokumentais. Aiškinasi, negi ir visi kiti taip pat beviltiškai nesupranta, kas vyksta šiuolaikiniame pasaulyje, kam apskritai reikalinga valstybė. Pasirodo, estai labai aiškiai formuluoja savo strateginį tikslą, kuris nuskomas dviem trim sakiniiais – ta strategija reikalinga estiškumui tvirtinti ir skleisti europinėje erdvėje. Jie nebijo žodžio estiškumas, ir tada susistigo visa valstybė. Valstybė yra aukščiausias mechanizmas, kuris sukurtas tam, kad tauta, lietuvybė stiprėtų, ji apima ir mūsų santykius su tautinėmis, kultūrinėmis bendruomenėmis, su visais tais, su kuriais mes šimtmėčius sugyvenom. Stiprina ir mūsų pačių kūrybines galias – tam buvo sukurta valstybė, tam mums buvo duotas istorinis šansas. Lietuvybę tvirtina ne ekonomika, nes ekonomika yra globali, jai nesvarbūs jokie nacionaliniai interesai. Ir užsienio bankams mūsų interesai nei lietuvybė nesvarbūs. Turi aiškiai suprasti, kad atsverti tuos galingus veiksnius, kuriems svarbus tik kapitalo prieaugis, gali tik kultūra...

D. R. Sveika kultūra tik naudojami ekonomika...

V. R. Jeigu turi gyvybingą kultūrą ir valstybę, kurios tikslas – tvirtinti ir skleisti lietuvybę, tai akivaizdu, kad ir ekonomika, kad ir kokia globali ji būtų, pajungiama tam tikslui įgyvendinti. Bet dabar Lietuvos strategijoje skelbiamas kitas tikslas – šiuolaikinio modernaus lietuvių kūrėmas...

D. R. Lietuvos piliečio...

V. R. Patikslinsiu: yra tauta ir nacija, nacijos kuria valstybę ir turi valstybinės patirties. Priklausomybė nacijai lemia pilietiškumo sandą. Tarkim, visi Lietuvos totoriai, nors jie nėra lietuvių tautybės, priklauso mūsų nacijos arealui. Lietuvos totoriai, žydai ar ukrainiečiai yra Lietuvos piliečiai, jiems Lietuva yra sava valstybė. Tačiau tos valstybės, sakytume, egzistencinis kūrėjas yra lietuvių tauta.

D. R. Čia dar patikslinčiau, kad Lietuvoje nėra vietinių „Lietuvos lenkų“, o „lenkakaičiai lietuviai“... Jokie

lenkai, išskyrus pavienius atvejus, čia niekuomet iš niekur neatsikraustė, ir čia niekuomet nebuvo Lenkija...

V. R. Net ir taip nevadinčiau. Pagal 1923 metų gyventojų surašymo, kuris buvo nepaprastai aukšto mokslinio lygio, mokslškumu, metodologija lenkiantis ir neseniai Lietuvoje vykusį surašymą, nuostatas, – tautybę žmogus galėjo pasirinkti, kas kuo save laiko. Todėl ir mums nereikia įrodinėti žmonėms, kas jie yra, tikri jie ar netikri. Lietuvos lenkas yra žmogus, laikantis save lenku ir gyvenantis Lietuvoje, jam Lietuva yra gimtinė. Juk vienoje vietovėje gali persikloti ne viena gimtinė. O tos tautos, kuri kuria valstybę, tos nacijos esmė ir vienas iš uždavinių yra suimti visus tuos ryšius ir visas tas gimtines, plečiant savo lietuvybės suvokimą. Apimti ir kitataučius, nieko jiems neprimtant. Teisinga Antano Smetonos

mintis: visos tautinės bendruomenės plėtoja savo kultūrą ir kalbą, o valstybė tai laiduoja.

Didžioji dalis uždavinių išsprendžiama tik tada, kai valstybę kurianti tauta pati supranta, kas jai istorijos yra skirta, kai jos savimonė atitinka istorinę užduotį. Valstybė kuriama ne vieną dieną, ją reikia kurti ir tvirtinti visą laiką kaip ir tautos gyvastį. Tautos gyvastis turi būti palaikoma, jeigu mes paleidžiame vėjais tiek savo gyvybinių syvų, tai ar mes mąstome istoriškai? Ar suvokiame savo istorinę atsakomybę šitai mus kildinančiai ir palaikančiai vietovei?

Dėl išėivių. Gal jie nepraranda ryšio su savo žeme, žino, kad ta žemė yra jų ir laukia sugrįžtančių...

V. R. Mums nebesvarbu, ar išlieka tų žmonių ryšys su žeme, ką jie jaučia ir kaip kenčia. Mes mąstome apie

Kriokšlio apylinkių vaizdai. Dubičių ekspedicija, 1971 m. *Danieliaus Šemetulskio nuotrauka*. Iš G. Šemetulskienės asmeninio archyvo.

vienintelę unikalią vietą, mūsų valstybės teritoriją, ir kas su ja vyksta – ir su žmonėmis, ir su mūsų kultūrine kūryba. Nes jeigu išvyksta tiek daug gyvybingų žmonių, tai ir kultūrinė kūryba slopsta. Senkant gyvybinei tautos galiai, menkėja ir kūrybinė jos galia.

D. R. Kultūrai reikalinga ir terpė...

V. R. Grįžkime prie žemės. Mažos tautos galia yra daug menkesnė, ji negali prilygti globalaus kapitalo galiai. Todėl svarbu išsiugdyti aiškią savimonę ir vis dėlto neleisti, kad prekiniai santykiai pakeistų egzistencinius santykius su žeme ir dangumi, su šventais dalykais ir su artimaisiais.

D. R. Pridursiu vieną žinomą dalyką: visi reiškiniai pasaulyje turi savo ribas ir už ribų virsta savo priešy-

bėmis. Taip pat ir demokratija. Ji yra laisvės išraiška, kol laisvai renkame savo atstovus ir įgaliojame juos spręsti mūsų bendrus reikalus. Bet įsivaizduokite, kad atsiranda lyg ir demokratiškai išrinktas į valdžią žmogus, kuris ima ir parduoda visą tautą į vergiją... Vieną rytą prabundu ir sužinau, kad esu parduotas kaip darbo jėga, ir manęs ateina išsivaryti... Ar aš turiu paklusti tokiam sprendimui? Manau, kad tada „demokratijos“ teisės ir baigiasi, kad tada laisvė ir demokratija nebesutampa, ir laisvė lieka pirminė, savo laisvę turiu ginti nagais ir ragais. Jeigu tik tebesu ori, Dievo sukurta būtybė.

Leisdami parduoti savo žemę mes priartėjame prie tos ribos, kai demokratija liaujasi atstovavusi tautos valiai. Demokratija peržengia savo įgaliojimų ribas ir todėl nebeįpareigoja, o lietuvis pilietis įgauna aukštesnę teisę nepaklusti valdžios sprendimams.

V. R. Šiuo žemės išpardavimu mes išduodame mūsų valstybės kūrėjų įdėtą darbą. Buvo padėta labai daug pastangų, kad mūsų tauta išlaikytų šitą vietą ir čia įkurtų savo valstybę. Tai nebuvo paprasta. Nereikia būti labai išsilavinusiam, kad suvoktum, kokios buvo to meto istorinės aplinkybės. Bet kažkokiu stebuklingu būdu mes gavome galimybę sukurti savo valstybę, o dabar neatsakingai ją „parceliuojame“.

Nors ir turėjome, turime tą valstybės dovaną, bet kultūra tarsi nesukūrė pakankamų saugiklių, kad, tarkim, žemės pardavimo grėsmė pažadintų tautą...

V. R. Tai mūsų kultūrinių gebėjimų dalykas. Nes mūsų kultūrinės gebos, jų amžius yra labai trumpas. Mes neturėjome urbanizuotų bendruomenių, miesto bendruomenių, kurios būtų natūraliai, kartu su visais, kūrusios valstybę. Tai įvairių istorinių dalykų pasekmė. Kodėl miesto bendruomenės yra svarbios? Nes jos ir kuria valstybingumo kultūrą – politines institucijas ir pan. Ne kaimo bendruomenės. Prisiminkime, mes savo valstybę kūrėme be Vilniaus ir Klaipėdos krašto. Stebuklas, kad valstybiškai mąstė Kaune gyvenantys žmonės. Iš tų pačių 1923 m. surašymo duomenų matyti, kad Kaune tuo metu gyveno apie 55 tūkst. lietuvių ir 25 tūkst. žydų. Dvi bendruomenės, tik žydų bendruomenės istorinė, kultūrinė ir urbanistinė patirtis daug didesnė negu lietuvių. Lietuviai į miestą plaukė iš kaimų. Turime tokią civilizacinę stoką, kurią derėtų suvokti ir įveikti.

D. R. Kultūra yra silpnoji lietuvių vieta ne nuo XX, o nuo XV a. Jeigu lietuviai būtų turėję bent pusę tiek kultūros pajėgų kiek turėjo karinių, nebūtų ir lenkėję...

Kultūra yra organizamas, kurio stuburas – religija. Iš tikrųjų Lietuva tegalėjo kurti savo kultūrą, o iš jos ir valstybę bei politinį gyvenimą arba ant senosios religijos pamatų, arba krikščionybę padaryti lietuvišką ir ją paversti savo dvasiniu stuburu, bet senoji religija buvo užgniauzta, o krikščionybė tapo lenkinimo priemone...

R. T. Amorfiška dvasingumo būklė, dramatiška, tiesiog keista ir mūsų istorija. Jau pirmieji mūsų mitai pradedami rūpesčiu – o kur ir kaip mums reikėtų pasilaidoti (įsikurti ne šiapus, o anapus), taip pat ir tautos užkeikimu – virsti medžiais. Man tas Eglės mitas kelia šiurpą.

V. R. Bet įsivaizduokime, kokia stebuklinga buvo pastanga, kurios dėka vis dėlto šioje teritorijoje įsteigėme savo valstybę, tapome lietuvių tauta ir galime didžiuotis lietuvybe...

D. R. Atsiminkime, kas užaugino tą XX a. lietuvybę: Simonas Daukantas, Jonas Basanavičius, „Aušra“... Tiesą sakant, užaugino ant senosios religijos metūgių...

V. R. Ir Vincas Kudirka. Neužmirškime, kad jis ir J. Basanavičius – jau kapitalistinio pasaulio žmonės, o valstybių formavimasis, kuriuo pasinaudojo ir Lietuva, yra kapitalizmo raidos pasekmė. XIX a. kapitalizmo raida – jau kita tema. Ji ir nuvietina, ir kuria valstybes: įmiestina, urbanizuoja ir įvalstybina teritorinius darinius, nes tautos tampa svarbios tame darbo pasidalijimo veiksmo kaip savivaldžios institucijos...

Sakote, kad stiprūs miestai galėjo suteikti mums stiprią valstybinę savimonę. Bet miestas tuoj pat ironizuoja valstietiškąją kultūrą, žemės sakralumą...

V. R. Ne visiškai, miestas juk tuoj pat stato bažnyčias – miestas tarsi ironizuoja valstiečių atsilikimą, bet sugyvena...

D. R. Svarbiausia kitas dalykas: miestas ironizuoja būtent santykį su žeme kaip su naudmena. Būtent miestietis naria, bet išeina į apylinkes ir žeme grožisi. Valstietis ironizuojamas kaip tik todėl ir tiek, kiek jis tik kapstosi žemėje galvos nepakeldamas ir augina tik bulves. Pasakyčiau kitaip: ne miestas čia svarbiausia, o išsilavinimas. Štai XIX a. Vilniaus romantikai – visi vaikšto po Vilniaus apylinkes, apie jas rašo, jas piešia...

V. R. Atsiminkime ir tai, kad XIX a. pr., po Prancūzų revoliucijos, buvo panaikintas valdžios legitimizavimo pagrindas – monarchija ir kilmingieji. Tuo metu liaudis, paprasti žmonės buvo beveik beteisiai, nebuvo jie ir piliečiai. LDK kilmingieji lietuviai, vadinamoji antroji lenkų tauta, jau nebesiskyrė nuo lenkų, nes tai buvo tos pačios kultūros žmonės ir tos pačios politinės tautos nariai. Lenkai buvo politinė tauta, kuri ir valdė. Kai kilmingųjų teisė buvo panaikinta, teko ieškoti, iš kur kyla valdžia? Tame demokratizavimo vyksme atsiranda nauji svarbūs luomai ir iš liaudies kylanti valdžia. Iš čia ir romantikų liaudies dvasios ideologija: iš kur kyla tautos dvasia? Iš liaudies kūrybos. Tad liaudis ir žemę kapsto, ir išreiškia tautos dvasią. Viskas pradėjo styguotis.

D. R. Žmogus gerbiamas kaip kuriantis, dainuojantis, bet ironizuojamas kaip vien kapstantis žemę. Ironija nukreipta būtent į pasaulį kaip naudmeną... Žmogus, kuris pasaulį temato kaip naudmeną, ir yra ironizuojamas. Žemė, kuri vien dirbama, kuri tėra vien

kūniškojo maisto šaltinis ir pasipelnymo priemonė, gali būti ironizuojama, o žemė, kuri yra graži, kuri įkvepia ir pakyli sielą – savaime gerbiama...

V. R. Kas yra miesto žmonės? Miestelėnams buvo pripažįstamos teisės, jie LDK buvo priskiriami prie kilmingųjų luomo, kaip, beje, ir žydai, kurie buvo priskiriami kilmingųjų luomui pagal tautybę. Jų ir išsilavinimas kitoks, kitokie santykiai – tarptautiniai, prekybiniai. Iš miesto veriasi kitoks pasaulis negu iš kaimo. Pasitelkus M. Heideggerj, iš miesto atsiveria tokia kelių visuma, kurios tikrai nepalyginsi su kaimu. Bet valstybės stiprybė – kaip tie dalykai ima suderėti, kuriant valstybinį darinį.

Tokio miesto mes labai stokojame.

R. T. Kiek stokojame, tiek ir valstybingumas silpnas.

V. R. Pati kalba atveria visokių gražių dalykų, apie kuriuos mes nebeturime jėgų pamąstyti. Iš kur kilęs žodis *miestas*? Iš lenkų *miasto* „vieta“.

D. R. Na taip, bet tai tik vienas iš galimų aiškinimų, kad ir įprastas. Bėda ta, kad pats slaviškas žodis sunkiai paaiškinamas be sąsajų su baltiškėmis šaknimis, vieną iš kurių, pavyzdžiui, turi lietuvių žodis *mietas*, latvių *miets* „kuolas, baslys“. Latvių kalboje yra išlikęs ir tos pat šaknies veiksmas žodis *miet* „kalti kuolą, stačiatvorė“. O sukalta mietų stačiatvorė, aptvaras kaip tik ir yra pirmą kartą miesto esminis požymis. Taigi *miestas* – tai iš *miety* „sumiestas“ aptvaras. Toks pat aptvaras, pavyzdžiui, yra *gardas*, rusų *zopod*, *zpad* „miestas“, anglų *town* ir daugybė kitų. „Vietos“ sąvoka irgi gali būti aiškinama kaip aptverta, atitverta ir taip iš aplinkos išskirta erdvės dalis.

V. R. Žmogus įsikuria, įsitveria savo vietos. Tai susiję ir su kūryba, ugnimi, židinio kūrimu, ir su tvėrimu – su aptvaru, gardu...

Turime miestų pavadinimų, kurie tai puikiai atspindi: Tverai ir Gardinas... Kalba nurodo esminius dalykus.

D. R. Kultūra ir civilizacija išsirutuliojo miestuose, kurie visada buvo aptverti, paskui tas aptvaras atsidūrė viduje ir juosė jau tik pilį bei šventyklą. Dabar įsiklausykime, kaip prie to dera pasiūlymas: būkime „atvira visuomenė“. Kas gi siūloma? Išgriauti gardą, kad vilkai galėtų išsinešti visas avis?

Bet atviros visuomenės terminas, tarkim, 1988, 1992 m. Švietimo koncepcijose buvo vartojamas visai kita prasme, būtent kaip raginimas visuomenei pakelti

akis nuo žemės ir apsidairyti, pažinti ir kitas kultūrinės tradicijas, o savąją auginti būtent įsišaknyjus tautos istorijoje ir kultūroje, puoselėjant ryšius su praeitimi, bet joje nepasiliekant, o kūrybingai skleidžiantis dabartyje.

V. R. Visos sąvokos turi savo ribas, vėliau atsiranda kitokios jų konotacijos.

Labai nutolome nuo žemę dirbančiųjų. Man vis dėlto atrodo, kad autentiškiausias santykis su žeme yra tų, kurie arčiausiai jos. Dabar sakome, kad valstiečio santykis su žeme pragmatinis, o išsilavinimas padeda jį suvokti kitaip, teisingiau...

D. R. Ką reiškia „artimesnis žemei“? Klausimas, kokio pobūdžio tas artumas. Juk buvome užsiminę apie šventąsias giraites. Žmonės gyveno, dirbo žemę, bet turėjo ir šventas vietas – šventąsias giraites, kuriose dirbti buvo draudžiama, draudžiama užsiimti bet kokia ūkine veikla, net rinkti žabus pakuroms. Beje, kapinėse ši tradicija išliko iki šiol – kapinėse surinktas šakas tradicija liepia sudėginti čia pat vietoje, išsinešti jų kaip malkų nevalia. Nes tai šventa vieta. Žmogus, tvirtai abiem kojomis stovėjęs ant žemės, nebūtinai matė ją tik kaip naudmeną...

Ant žemės, iš žemės gyvenantis žmogus žinojo, kur ji yra šilta, kur šalta, kur juoda, kur balta, kad ji yra kaip motina, ir kaip kūnas...

R. T. Noriu įterpti vieną psichologinę introspekciją. Vasarą tikrai daug dirbu žemę, net stebindamas kaimynus. Bet kartą pagalvojau: o jeigu reikėtų tuos pačius darbus dirbti už pinigus, jeigu mane kas nors pasamdytų, kad ir už labai gerą atlygį? Rankos nusvirtų, jokių būdu nedirbčiau, tiesiog neprisiversčiau. Net sutrikau suvokęs tokią tiesą. Kas čia yra? Matyt tai, kad žemė man nėra naudmena, ir aš nenoriu žemėje vergauti, kad ir dėl pinigų... Aš noriu joje tiesiog būti. O kai būni su žeme, tai reikia suktis – su visa gamta, su jos kosmosu.

D. R. Aš motiną myliu, bet motina mane ir maitina. Dirbdamas motiną žemę, taip tik dar labiau ją myliu. Tai, ką ji duoda man, mano vaikams, mano artimiesiems, kaip tik ir įgalina mane atsistoti ant kojų. Sodybos, ūkiai juk buvo ne darbininkų barakai, bet dainose apdainuoti „dvareliai“ – dažnai ant kalno, būtinai su sodu, aptverti tvora. Sekmadieniais ūkininkai pasi-puošdavo, keliaudavo į bažnyčią, namuose laikraščius skaitė – tai buvo šviesiausi žmonės. Nors jie tą žemę dirbo, bet ir mylėjo ją, prižiūrėjo, puosė...

Bet ką tik sakėme, kad dabar valstiečiai laukia, kol atvažiuos koks vokiečių ir sukurs darbo vietų...

V. R. Ką tai rodo? Juk dvidešimt metų buvo vykdoma ta išvalstybinimo, išvietinimo politika, mokamos išmokos, kad nebūtų dirbama žemė... Visi kaimo, miestelių bendruomenėse įsivyravę socialiniai santykiai skatino ne sutelktį, o socialinę atskirtį. Mes matome dvidešimties metų gana intensyvaus išvietinimo vyksmo rezultatus. Iš kur dabar daugiausia žmonių išvažiuoja? Politinio sluoksnio giminės neišvažiuoja dirbti į Vakarų, važiuoja žmonės iš kaimo, iš miestelių, nes žemė jau nebe jų nuosavybė, ir tarsi nebėra ką ten veikti.

Tai kas tie žemės pardavėjai?

D. R. Tai ne lietuvių tauta, o šutvė parazitų, kurie, pasinaudodami krizinėmis situacijomis, supirkinėja žemę, turėdami tikslą ją parduoti ir iš to gerokai pasipelninti. Jie tik naudojasi mūsų Tėvyne, kartu ją išniekindami ir išparduodami. Iš esmės tai Tėvynės išdavikai.

V. R. Pinigai – ne priešas, pinigai – geidžiamiausias dalykas... Ir viskas, baigta... Daug svarbių dalykų mūsų kultūroje, net ir švietimo sistemoje, neaktualizuojami, jie nėra pagrindiniai. Ar lietuviybė yra pagrindinis dalykas mūsų kultūroje? Kalbę turi prisiimti ir akademini, ir politinis elitas – kad nebuvo aiškinama, nebuvo iškeliamas ir viešai aptarinėjama žemės svarba. Akademini pasaulis neiškėlė šito klausimo, tik aptarnavo politikus.

Šiuo metu ideologija teigia žmogų esantį visagalį, visos ideologijos kelia žmogų tarsi į Dievo vietą, nors, kita vertus, – iš karto žiūri į jį ir kaip į žmogiškuosius išteklius. Ir visi su tuo sutinka. Net patys kuria „žmogiškųjų išteklių gerinimo projektus“. ES direktyvose ir politiniuose dokumentuose tokių formuluočių gausu. Ištekliams, paslaugos – viskas yra prekiniai dalykai, ir tuo pat metu esi laisvas pasirinkti, laisvas būti tarsi kur nori...

Ne, nėra tų laisvių, ištekliams apskritai neturi jokių laisvių. Bet žmogus kažkaip suderina nesuderinamus dalykus – jis mąsto apie save tuo pat metu ir kaip apie išteklius, ir tarsi kaip apie laisvą žmogų.

Manote, kad kapitalizmo 20–metis paveikė mus labiau nei 50 sovietmečio metų?

V. R. Manau, kad taip. Išvietinimo požiūriu, – taip. Nes nebeatsirado kito, prieš, kuris atliktų telkiančiąją

funkciją. Ir kultūra nebejaučia tų dalykų svarbos – pradedame kurti tik modernią, taikomąją, projektinę kultūrą. Esi viskas, ir darai, ką nori...

Prigimtinė kultūra yra aiškiai susijusi su žeme, įsišaknyjimu...

V. R. Prigimtinė kultūra nėra tik įgimta kultūra. Tai daug platesnis, labai gražus žodis – tai kylanti iš tam tikros vietovės, turinti šaknis ir besiskleidžianti kultūra. Tai, ką mes dabar suprantame kaip kultūrą, yra vėlesnis, modernizmo laikotarpio gaminys.

Dėkoju už pokalbį.

About land and the Lithuanian

On 1 May 2002, in joining the European Union, Lithuania assumed the obligation to “ensure the free movement of capital” within the EU space; so after 12 years of postponement on 1 May 2014 the right for foreigners to sell and purchase land should come into effect. In a conversation with culturologist Vytautas RUBAVIČIUS, ethnologist Dainius RAZAUSKAS and literary researcher Regimantas TAMOŠAITIS what land, homeland is to Lithuanians is taken into consideration. It is argued that the legal requirement to sell land to foreigners embodies only one relationship with the land — as with an item. This requirement becoming a legislative rule fundamentally changed the approach to land, to native place and homeland. Land becomes only an object in a legal-market relationship. The nation loses its existential basis, its land, unique place in the world; people who leave that land also lose their roots.

Culture is always rooted in a particular place; therefore national culture can be built only in one's own land, from where someone comes. Place of origin forms an individual's first personal identity and social connection — a community's identity, protects cultural memory.

The legalization of a relationship with land as only an item for buying and selling is its desecration and desecrates all of us as a nation with its own vision of existence, with a distinctive worldview and a “body” — our homeland. Businesspeople are already helping foreigners buy up land; they grow richer without thinking of the consequences which will arise for the community as a whole, for the nation and the state.